

Forbrydelse, retfærdighed og straf

Et TIU-forløb om en autentisk retssag fra 1813

Året er 1813. En tredjedel af byen er nedbrændt. Den skyldige er fundet. Hun er bare 18 år. Pigen bliver stillet for en domstol. Vidner afhøres. Domsrænderne skal afsige den endelige dom. Hvad siger loven? Skal hun henrettes eller ...?

Den faktiske sag kender vi, men hvad vil der ske, hvis vore dages unge får lov at bestemme? Vil hun blive dømt til døden?

Baggrund for projektet

Undervisningsafdelingen har tre nøglepersoner: Afdelingsleder Marianne Bager, souschef og leder af Levende Museum Henning Lindberg, begge tidligere folkeskolelærere gennem mange år og med en diplomuddannelse i drama fra 1997-2000, samt projektansat dramaturg Christin Clausen. Undervisningsafdelingen har stor erfaring med at bruge drama som formidlingsform i forhold til Folkeskolens klassetrin, men der var et stort ønske om også at tilbyde denne form for formidling til ungdomsuddannelserne (16-19 årige). Desuden var der et ønske om at arbejde med Teater-I-Undervisningen (TIU), som er en form og metode, der går et skridt videre både hvad angår det teatermæssige og graden af involvering af deltagerne.

Problemformulering

- Kan vi engagere unge mennesker i historie/historiske begivenheder?
- Kan vi engagere dem i at lære af historien?
- Kan vi skabe en interesse i eller et behov for at kende historien?
- Kan vi bruge historien til at sætte gang i en diskussion, der også er relevant i nutiden?

Vi har i vores land og vores del af verden levet med demokrati så længe, at nutidens unge mennesker tager deres demokratiske rettigheder for givet. De har ikke skullet kæmpe for deres rettigheder og synes at mene, at demokrati og retfærdighed er urokkelige faste værdier. En del bliver magelige, mere optagede af deres egne personlige rettigheder og selvudfoldelse, og undlader at engagere sig i fællesskabet.

- Kan vi (gen-)skabe et behov hos unge mennesker for at engagere sig i samfundet og politiske problemstillinger, behovet for demokrati?

Projektets mål

- at eleverne får indsigt i livsvilkår, retssystemer og menneskesyn i

- Danmark i begyndelsen af 1800tallet
- at eleverne forstår bevæggrunde og synet på retfærdighed i den aktuelle sag set med datidens øjne
- at eleverne opnår forståelse for hvordan en sag som denne fra en tid med en gryende humanistisk indstilling til mennesker og samfund trækker spor helt ind i nutidens samfund med hensyn til menneskesyn og retskaffenhed
- at eleverne oplever et samspil mellem fortiden og nutiden, idet fortidens temaer og dilemmaer vækker genklang i nutiden og fortsat er vigtige i forhold til fremtiden både i historisk og i etisk sammenhæng
- at eleverne oplever, at de gennem medleven og aktiv medvirken er med til at sætte normer og påvirke udfaldet og således kan være med til at forme fremtiden.

TIU – Teater I Undervisningen

Et TIU-forløb består af

- 1) en forestillingsdel, som dog adskiller sig fra almindeligt teater ved ikke at foregå på en scene foran publikum men typisk iblandt publikum, der involveres som deltagere i et møde, vidner til optrin, nævninge i en retssag etc.
- 2) et diskussionsforum, hvor temaer og problemstillinger fra forestillingen og deltagernes reaktioner diskuteres, og linierne trækkes til deltagernes hverdag.

TIU som begreb og formidlingsform stammer fra Storbritannien. Det startede i 1965, udviklede sig og spredtes igennem 1970'erne og 1980'erne, ikke blot i Storbritannien men til mange dele af verden. Mange steder indførte teatergrupper som en del af deres repertoire at producere TIU-forløb.

De fleste TIU-forestillinger holdes i en naturalistisk teater-stil, dog med "Verfremdungs-effekter" inspireret af Bertolt Brechts teaterform. Desuden har brasilianske Augusto Boal, som udviklede forum-formen i sit "Theatre of the Oppressed", været til stærk inspiration, samt ikke mindst teorier om brugen af drama som formidlingsform og undervisningsmedium, som udvikledes på engelske universiteter fra 1970'erne med især Dorothy Heathcote og Gavin Bolton som foregangspersoner.

Økonomiske stramninger i 1990'erne medførte krav til teatergrupperne om at reducere ved at spille for større publikum, nøjes med selve forestillingen og skippe diskussionsforummet, og lignende krav. Dette førte til at de TIU-producerende grupper, som hidtil især havde rettet deres forløb mod børn og unge og skoleklasser, nu fandt nye retninger og nye former. For eksempel udvikledes forløb til teambuilding og problemløsning på virksomheder og andre arbejdspladser, forskellige former for teater på museer med mere. Så vidt vi ved, er TIU i sin oprindelige form ikke før blevet brugt på et dansk museum.

En autentisk sag fra 1813

TIU-forløbet, som Den Gamle Bys Undervisningsafdeling har udviklet, bygger på en autentisk sag fra Hobro i 1813. 2. februar 1813 opstod der ild i et udhus til Købmand Mikkelsens gård i Hobro. Den bredte sig og en tredjedel af byen nedbrændte. Den skyldige blev fundet. Hun var en ung pige på 18 år, Anne Cathrine Nielsdatter Bjerregaard, som var ansat som barnepige hos Købmand Mikkelsen. Hun havde stjålet noget linned fra sin madmors lager. Det blev opdaget, og for at bortlede opmærksomheden fra tyveriet satte hun

ild til et udhus. Hun angrede sin gerning og havde aldrig tænkt, at det skulle gå så galt.

Loven, som på dette tidspunkt stadig var Christian V's Danske Lov fra 1683, krævede dødsstraf og opbrænding af liget for mordbrand. Kongen var enevældig og var den eneste, der kunne benåde den skyldige fra denne straf – og det afslog han.

Hobro var på dette tidspunkt en meget lille og fattig købstad. Mange af husene i byen var i dårlig stand, og godt et halvt år før var en anden tredjedel af byen brændt ved en brand, der opstod i en utæt skorsten.

Oveni dette var hele Danmark i en dårlig situation efter Englandskrigene og Napoleonskrigene. De medførte blandt andet at Danmark – herunder Hobro – havde udgifter i forbindelse med, at et større antal spanske tropper var interneret, at Danmark gik bankerot i januar 1813, og at Danmark tabte Norge i 1814.

Foruden de lands- og lokalhistoriske facts har vi haft en kopi af den oprindelige retsprotokol fra sagen. Den har givet god indsigt i de forskellige involverede og berørte personer og i hele sagen som sådan. Den har dermed dannet grundlag for de personer, vi fremstiller i vores retssag i forestillingsdelen af TIU-forløbet.

Desuden findes der nogle enkelte bøger, skrevet cirka 100 år efter, en minutiøs gennemgang af brandene i 1812 og 1813 samt to romaner, som nok bygger på visse facts, men som alligevel giver en ikke helt vederhæftig fremstilling af historien. På internettet findes kun spredte oplysninger om slægtshistorien, byhistorien og lignende. Et kuriosum er, at man kan finde en kort samlet fremstilling af Anne Cathrines liv og gerning på en amerikansk hjemmeside for slægtsforskning – hendes yngre broder udvandrede til Amerika i 1850'erne med sin familie – men noget lignende kan man ikke finde på danske hjemmesider. Retsprotokollen og henvisning til bøger har vi fået på Hobro Museum, som har en udstilling om Hobros brande, hvor også Anne Cathrines lænker fra Randers Tugthus er udstillet.

TIU-forløbet

Forløbet starter med velkomst ved indgangen af begge aktører, den mandlige og den kvindelige, ude af rolle, og efterfølges af en kort tur i Den Gamle By til torvet og sprøjtehuset, hvorunder der kort fortælles om købstæder, købstæders rettigheder, brandregulativer, situationen i Hobro og den foregående brand i 1812.

Resten af forløbet foregår i Renæssancegården.

Rammen for forestillingen er høringen, hvor domsmændene skal afsige den endelige dom. Eleverne placeres i 4 grupper, som repræsenterer de fire domsmænds husholdninger.

De møder:

- By- og Herredsfoged Rommedahl
- Madam Mikkelsen, madmor for Anne Cathrine og gift med købmand Jens Mikkelsen i hvis udhus, ilden antændtes
- Jørgen Snedker, hvis hus på mirakuløs vis hverken brændte i 1812 eller 1813, da ilden hver gang stoppede lige før hans hus
- Maren Christensdatter, også kaldet SkrædderMaren, byens dameskrædder, som førte en del tvivlsomme handler med byens tjenestefolk og børn, heriblandt Anne Cathrine (hun er i vores

manuskript en sammenkædning af to personer fra den virkelige sag: syersken Helene og SkrædderMaren)

- Pastor Spur.

Disse personer spilles af de to aktører på skift. Aktørerne bærer en neutral grunddragt i tidens stil (empire) og påtager sig de forskellige roller ved undervejs at skifte hovedklædning, sjaler, halsbeklædning, veste med videre.

Efter vidneforklaringerne skal domsmandsgrupperne først indbyrdes, derefter i fællesskab, diskutere sig frem til, hvilken dom, de mener den skyldige Anne Cathrine skal have. De får et skriftligt oplæg (vedlagt som bilag), og de har mulighed for at spørge og/eller diskutere med aktørerne – ude af rolle – om sagen, datidens love, historiske facts etc. Hver gruppe afsiger deres dom og argumenterer herfor på baggrund af deres respektive roller. I denne del får deltagerne altså det afgørende ord i sagen.

Forestillingsdelen er nu færdig. Byfoged Rommedahl læser den historiske dom op, og eleverne for fortalt slutningen på den autentiske historie.

Derefter er der diskussionsforum, som sættes i gang og i større eller mindre grad (efter behov) styres af aktørerne, stadig ude af rolle.

Her reflekteres over:

- Elevernes reaktioner på den faktiske historiske dom samt temaer, som var oppe at vende i gruppernes diskussioner
- Gruppepres og demokratiske processer
- Dødsstraf og andre strafformer både med hensyn til lovmæssige og til etiske aspekter

Nærmere detaljer om hele forløbet kan læses i den vedlagte "Drejebog og manuskript".

Evaluering

Vi udsendte en folder til gymnasier/HF i Århus og omegn med en invitation til gratis prøveforløb. Folderen er vedhæftet. Vi fik respons og kørte fire "rigtige" prøveforløb samt et for et liniefagshold i historie fra VIA University læreruddannelsen.

Den besøgende klasses lærer blev ved indgangen til høringen bedt om at være 'skriver', dvs. stå ved en pult og notere om emnet, forestillingen, aktiviteten, eleverne eller andet, som vedkommende fandt interessant og brugbart enten som evaluering eller til det videre forløb.

Læreren fik også efterfølgende et spørgeark med hjem. Begge dele er vedhæftet.

En havde faktisk været omkring disse spørgsmål allerede ved slutningen af forløbet, med seminarieholdet tog vi diskussionen efterfølgende, da de også var interesseret i de bagvedliggende pædagogiske overvejelser og teorier. De tre øvrige lærere svarede.

Vi har efterfølgende selv evalueret på hele forløbet, arbejdsprocessen, historien, udførelsen, prøveforløbene og de indsamlede erfaringer og evalueringer.

Arbejdsprocessen internt i Undervisningsafdelingen har været eksemplarisk. Vi har sammen besøgt Hobro Museum, indsamlet diverse oplysninger og fået

en museumsassistent til at "oversætte" den originale håndskrevne retsprotokol fra sagen til maskinskrift. Derefter har vi delt opgaver ud til hinanden. Ved jævnlige korte statusmøder har vi arbejdet os videre frem på denne måde indtil det punkt, hvor vi skulle til at arbejde med selve forestillingen. Herfra har det været meget fælles arbejde. Det har været utroligt spændende at dykke ned i en autentisk kilde og skulle uddrage såvel relevante emner som en historie, der kunne omsættes til drama.

Konklusion

Ved prøveforløbene var det gennemgående, at eleverne var meget optaget af teaterdelen og brugte det, de her havde set og hørt i deres diskussioner. I deres diskussioner lagde de meget vægt på den historie, de havde fået som tilhørende en husholdning fra datidens Hobro, og de konsekvenser brandene havde haft for netop dem. De diskuterede ligeledes forskellene på opfattelsen nu og dengang, og nogle grupper valgte at holde sig til det historiske og kræve dødsstraf eller tugthus, andre foreslog mere moderne domme som behandling eller samfundstjeneste. I alle tilfælde kunne vi konstatere, at sagen tændte eleverne, gjorde dem interesserede i både den konkrete sag og temaerne. Desuden var de meget interesserede i de historiske facts bag den fremstilling af historien, de havde overværet.

Resultatet af hele processen er, at vi har udviklet et rigtig godt forløb, som med små justeringer og udarbejdelse af et materiale til lærerne vil blive et fast tilbud til gymnasie- og HF-klasser fremover. Derudover har vi udviklet en form, som vil kunne bruges til andre forløb med ligeså relevante temaer.

I det følgende et par citater fra lærernes evalueringer:

"Tak for sidst - det var et super besøg i Den Gamle By.

Eleverne var meget begejstrede for at se byen og skuespillet!! De var alle samme enige om at det var spændende og interessant at se skuespillet. Det har inspireret nogle af dem til at skrive den kommende større skriftlige opgave om retssager og hekseforfølgelser."

"Det fungerede fint med ikke at kende sagen! Hvis det var muligt ville det være godt hvis underviseren kunne få en kopi af nogle af de historiske kilder der ligger til grund for skuespillet. På den måde ville man kunne bruge skuespillet endnu mere i sin undervisning. Viderebehandlingen af skuespillet vil ske som eksempler på ting vi støder på i det kommende forløb om Danmark i 1800 tallet".

"Muligvis forklare før start hvilke empiriske belæg rundvisning og sag baseres på: Vi arbejder lige så meget med analyse af kildemateriale som med fremstilling, så de er vant til at vurdere/tolke empiri og vil sikkert gerne vide, hvor autentisk alting er."

"Godt med hyppige scenskift, eleverne 'vågner op' hver gang, og godt at spørge dem direkte. De lever sig bedst ind som deltagere frem for som tilhørere. Desuden virker humor rigtig godt på eleverne (syerskerollen).

Tilpas længde sekvenser hele vejen igennem (rundtur, retssag, gruppearbejde, vurdering) = GODT & rigtigt! Intet bliver for overfladisk eller for langtrukket."

"Eleverne var meget positive over forløbet. Der kom dog ikke noget nyt frem ud over det vi allerede snakkede om i dag (hvad er en natmand, etc.)

Til mine fagkollegaer har jeg skrevet følgende orientering:

Jeg har i dag haft 1z med til et prøveforløb om "Forbrydelse, retfærdighed og straf" i Den Gamle By. (Se den vedhæftede folder).

Jeg tror, at det kunne egne sig fint i forbindelse med et forløb om kriminalitet og retspolitik.

Det praktiske indhold af forløbet er:

- en kort rundvisning til relevante lokationer i Den Gamle By, som introduktion til tiden, sociale forhold, købstadens rolle, brandbekæmpelse og brandregulativer (retssagen handler om en mordbrand).*
- Historisk retssag, hvor eleverne påtager sig rollen som borgere i byen - og dermed nævninge i retssagen mod brandstifteren - og samtidig ofre for branden i varierende omfang (nogle er gået ram forbi, andre har mistet alt).*
- Brandstifteren (en ikke alt for intelligent tjenestepige på 18 år) har allerede erklæret sig skyldig og angrer sin forbrydelse, så det er ikke et spørgsmål om detektivarbejde og snedig jura, men derimod et spørgsmål om hvilken straf der skal uddeles - er der formildende omstændigheder?*
- Skuespillere fra Den Gamle By fremsætter forskellige vidneudsagn/synsvinkler på sagen.*
- Eleverne skal i grupper votere på hvilken straf de vil idømme, samt begrundelsen for straffen.*
- Grupperne skal dernæst søge at nå en konsensus om en dom. Her er der indlagt et element hvor eleverne fysisk skal placere sig forskellige steder i lokalet, alt efter hvilket udkast til straf de støtter.*
- Dette leder frem til afsigelsen af elevernes fælles dom som sammenlignes med den historiske dom (brandstifteren halshugges og liget brændes! Men det må eleverne selvfølgelig ikke vide på forhånd).*
- Dette leder frem til en diskussion (ude af rolle) mellem eleverne, skuespillerne (også ude af rolle) og læreren om grundlaget for straf - hvorfor straffer vi, med inddragelse af eksempler fra de domme eleverne netop selv har afsagt. Er det hævn, kompensation, rehabilitering, behandling, beskyttelse af samfundet...?"*

Kilder:

Kopi af den originale retsprotokol fra 1813 (originalen findes på Hobro Museum)

"Hobro Ildebrände 1812 og 1813 samt Byens Genrejsning" beskrevet af Hjalmar Schmidt, Kommunalærer. Hobro Avis' Bogtr. 1912

"Nogle optegnelser om Hobro i de sidste 60 Aar fra 1808 til 1868" af Dorthea Thomsen, trykt på Forfatterindens Bekostning hos H.D. Johansen. Særtryk ved Hobro Museumsforening 2002.

Fotografier af kort over Hobro 1812 og 1813, som viser brandenes omfang. Kortene hænger på Hobro Museum.